

ne známeho ako Longinos, a *Filozofického skúmania o pôvode vznešeného a krásneho* (*A Philosophical Enquiry into the Origin of the Sublime and the Beautiful*) od írkeho štátnika Edmunda Burka, spôsobilo to obranu krásy. V osvietenstve sa krása začala neoddeliteľne spájať s vkusom a vytríbený vkus bol určujúcim znakom estetickéj kultivácie. Estetická výchova implikuje, že, podobne ako v mravnej výchove, existujú pravidlá, ktoré sa človek môže naučiť, hoci by sa očakávalo, že v obidvoch prípadoch bude časom žiak sám vedieť, kedy je niečo krásne alebo správne vďaka tomu, že získal dobrý vkus v každom zvlášť. Newman konal úplne správne, keď spojil ideu krásy s dokonalosťou. Poznávacími znakmi vznešeného boli naopak extáza alebo *enthusiasmos*. Tieto pojmy, lepšie povedané ich ekvivalenty, naďalej zohrávajú úlohu v slovníku estetického posudzovania. V súvislosti s umeleckým dielom zvykneme hovoriť, že sme ním „unesení“ alebo „šokovaní“, „ohromení“ alebo „otrasení“, čo sú príliš vzdialené stavy, aby sme ho posúdili ako dokonalé. Čítanie Longina spôsobilo, že kultivovaní diváci 18. storočia sa divili, prečo ich umenie nikdy nepozdviho k „extáze“ a prečo idea vznešeného kolidovala so sferou vkusného ako rozvratná sila, celkom ako keď boh Dionýzos vtrhol do Théb v Euripidovej znepokojujúcej hre *Bakchantky*. Pôvab a krása sa naraz/spolu zdali byť úbohé a nepostačujúce. Súčasný komentátor prirovnal vtedajší vplyv spisu *O vznešenom* k vplyvu Freudových textov v našich časoch. Tým, že Freud pokladal sex za hlavnú hnaciu silu ľudského konania, urobil každého človeka nespokojného a emocionálne nestáleho, s pocitom, že pokiaľ ide o prísluš orgazmu, našim civilizovaným malým životom čosi chýbalo. Len si pomyslite na postavu zo *Smrti v Betnách* od Thomasa Manna. Krása bola zdrojom potešenia – ale vznešenosť, v umení a najmä v prírode, produkovala to, čo Burke nazval „najsilnejšou emóciou, akú je myseľ schopná pocítiť“.

Ale čo bola vlastne tá emócia? V recenzii venovanej niektorým obrazom nemeckého romantického maliara Caspara Davida Friedricha, na ktorých sú zobrazené zozadu jedna alebo viac po-

stáv pozerajúci sa na mesiac, umelecký kritik *New York Times* Peter Schjeldahl vyjadril výhrady voči použiteľnosti tohto pojmu v kritike. Vznešené, píše, je „beznádejne zmätený filozofický pojem, ktorý pred vyše dvoma storočiami začal označovať čosi naliehavé, doteraz však neuspel“. A pokračuje v útoku na vznešenú historickú bezradnosť: „To slovo však, ako všeobecne zaužívané adjektívum, nepoužíva správne Immanuel Kant, ale Frank Loeser: 'Kábina je klimatizovaná, nálada je vznešená.'“ Nič, čo otriaslo celou, príliš sebauspokojenou kultúrou, akou bolo osvietenstvo, by nemohlo znamenať niečo také neškodne sentimentálne. Tu je dobrý príklad toho, ako sa daný pojem v skutočnosti bežne používal v 18. storočí. Abigail Adamsová v r. 1775 takto opisuje v liste svojmu manželovi hluk kanónov, ktorý pozorovala z vrcholu Penn's Hill v Bostone: „Myslím si, že ten zvuk patrí k najvelkolepejším v prírode a je skutočným druhom Vznešeného. Je to neprerušiteľná rachot. Aké fatálne myšlienky sa však spájajú s tým zvukom. Kolko mužov našej milovanej krajiny len muselo padnúť!“ V Burkovom a do určitej miery aj Kantovom spise sa vznešené v podstate spájalo so strachom, ale najmä Kant ho pojednal s odkazom na také pocity ako sú údiv a úcta – slová, ktoré použil v závere svojej *Kritiky praktického rozumu*, jednej z jeho najznámejších pasáží:

Dve veci naplňajú myseľ vždy novým a vzrastajúcim obdivom a hlbokou úctou [*Bewunderung und Ehrfurcht*], čím častejšie a vytrvalejšie sa nimi myslenie zaoberá: hviezdnaté alebo nadomnou a mravný zákon vo mne.

Takže vznešený by mal byť taký umelecký kus, ktorý vyvoláva v subjekte túto zložitú zmes údivu a úcty. Nemecké slovo je zložené z dvoch morfémy, konotujúcich úctu a strach, hoci preto druhé ťažko najst anglický ekvivalent. Kant si uvedomuje, že schopnosť vnímať vznešené je, viac než cit pre krásu, produktom kultúry. No „má svoje korene v ľudskej podstate“. Je súčasťou nás samých. Aj Longinos hovorí niečo v tomto zmysle: